

۵۱۴۰۰

بررسی تطبیقی

استقلال قضات و دادرسی عادلانه

در حقوق ایران و اسناد بین المللی

تألیف:

دکتر فینس اله صالحی

قاضی دادگستری مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجد

www.kotab.ir

سرشناسه	: صالحی، فیض‌الله،
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی تطبیقی استقلال قضات و دادرسی عادلانه در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی / فیض‌الله صالحی،
مشخصات نشر	: تهران: مجده، ۱۳۹۶.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۱۱-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: دادرسی عادلانه -- ایران
موضوع	: Fair trial -- Iran
موضوع	: قاضیان -- ایران
موضوع	: Judges -- Iran
موضوع	: دفاع (آیین دادرسی جزایی) -- ایران
موضوع	: Defense (Criminal procedure) -- Iran
موضوع	: دفاع (آیین دادرسی جزایی بین‌المللی)
موضوع	: Defense (International criminal procedure
موضوع	: آیین دادرسی جزایی (حقوق بین‌الملل)
موضوع	: (Criminal procedure (International law
موضوع	: حقوق تطبیقی
موضوع	: Comparative law
رده بندی گره	: ۱۳۹۶ کب ۲۴/ص ۳۲۵۱/k
رده بندی دیویی	: ۳۴۱/۷۸
شماره کتابشناسی متر	: ۴۷۲۰۲۴

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد سلف رسیده در مرکز «مجده» گزارش فرمایید.

بررسی تطبیقی استقلال قضات و دادرسی عادلانه در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی

تألیف: فیض‌الله صالحی

انتشار: مجده

چاپ اول: ۱۳۹۶ ع.ا.ن. نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجده» است.

دفتر مرکزی مجده:

تهران، میدان انقلاب تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ طبقه پنجم

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۴۱۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۱۱-۵

ISBN: 978-600-193-811-5

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجده»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجده با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: اهداف و اصول استقلال قضایی و دادرسی عادلانه
۱۳	مبحث اول: تعاریف
۱۳	۱- مفهوم استقلال قضا
۱۳	۱-۱- مفهوم استقلال
۱۵	۱-۲- مفهوم قضا
۱۷	۳- قاضی
۱۹	۲- مفهوم دادرسی عادلانه
۲۴	مبحث دوم: تاریخچه
۲۸	مبحث سوم: اهداف و اصول استقلال قضایی و دادرسی عادلانه
۲۸	بند اول: اهداف استقلال قضایی و دادرسی عادلانه
۲۸	۱- تأمین عدالت
۳۲	۲- اصلاح جامعه
۳۳	الف - شخص قاضی
۳۴	ب- استقلال قاضی
۳۴	۳- تأمین نظم عمومی
۳۶	بند دوم: اصول استقلال قضایی
۳۶	۱- تضمین استقلال قضایی بوسیله حکومت و احترام به آن
۴۰	۲- اتخاذ تصمیم بیطرفانه
۴۷	۳- صلاحیت رسیدگی به مسائل قضایی
۵۱	۴- عدم نقض رأی قضایی
۵۶	۵- اجرای آیین های دادرسی قضایی به طور عادلانه
۶۰	۶- استقلال مالی
۶۲	۷- حق آزادی بیان و تشکیل انجمن قضا
۶۲	۷-۱- حق آزادی بیان
۶۵	۷-۲- تشکیل انجمن قضا
۶۸	۸- شرایط لازم، گزینش و کارآموزی قضا
۷۶	۹- شرایط خدمت و اشتغال
۷۷	۹-۱- حقوق ماهیانه

- ۸۰-۹-۲- ارتقاء قضات ۸۰
- ۸۲-۹-۳- مدت اشتغال قضات ۸۲
- ۸۵-۹-۴- آموزش ضمن خدمت قضات ۸۵
- ۸۸-۱۰- مقررات انتظامی، تعلیق و عزل قضات ۸۸
- ۹۴- بند سوم: اصول دادرسی عادلانه ۹۴
- ۹۴-۱- لزوم رعایت اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها ۹۴
- ۹۸-۲- حق آزادی ۹۸
- ۹۹-۱-۲- کشف جرم، تعقیب و دستگیری قانونی ۹۹
- ۹۹-۲-۲- تسریع در تفهیم اتهام متهم ۹۹
- ۱۰۰-۲-۳- تشکیل پرونده و فراهم کردن مقدمات محاکمه در اسرع وقت ۱۰۰
- ۱۰۲-۴- اصل برائت ۱۰۲
- ۱۰۶-۵- رعایت حقوق دوران بازجویی ۱۰۶
- ۱۰۶-۵-۱- حق به استقام به زندگی خصوصی، خانه و مکاتبات فرد ۱۰۶
- ۱۰۹-۵-۲- حق بر رفتار نسان، با فرد و ممنوعیت شکنجه ۱۰۹
- ۱۱۲-۵-۳- حق تعیین اقامت به زبانی که مظنون یا متهم می فهمد ۱۱۲
- ۱۱۴-۵-۴- حق داشتن وکیل بر برداری از مساعدت حقوقی ۱۱۴
- ۱۲۲-۵-۵- حق سکوت ۱۲۲
- ۱۲۷-۵-۶- حق برداشتن و تسهيلات دین برای تدارک دفاع ۱۲۷
- ۱۳۱-۵-۷- حق برخورداری از مترجم ۱۳۱
- ۱۳۵-۶- حق بر محاکمه به صورت علنی ۱۳۵
- ۱۳۸-۷- حق اعتراض به اعتبار بازداشت از لحاظ قانونی ۱۳۸
- ۱۴۴-۸- حق محاکمه شدن در حضور چند قاضی در جرایم مهم و هیات منصفه ۱۴۴
- ۱۴۷-۹- اصل تساوی در برابر قانون و دادگاه ها ۱۴۷
- ۱۴۸-۹-۱- اصل تساوی در برابر قانون ۱۴۸
- ۱۵۰-۹-۲- اصل تساوی در برابر دادگاه ها ۱۵۰
- ۱۵۲-۱۰- ممنوعیت مجازات مضاعف ۱۵۲

فصل دوم: دادگستری شایسته ۱۵۵

مبحث اول: قابل دسترسی بودن دادگاه مستقل، صالح و بی طرف و قانونی برای

- ۱۵۵- دادخواهی ۱۵۵
- ۱۵۵-۱- حق رسیدگی توسط دادگاه مستقل ۱۵۵
- ۱۵۵-۱-۱- تفکیک قوا ۱۵۵
- ۱۵۷-۱-۲- ارجاع پرونده ها ۱۵۷

۱۵۸	۲- قابل دسترس بودن دادگاه صالح برای دادخواهی
۱۶۰	مبحث دوم: استقلال قضایی
۱۶۰	بند اول: جوانب استقلال
۱۶۰	۱- استقلال دستگاه قضایی
۱۶۲	۲- استقلال رفتار قاضی
۱۶۴	بند دوم: کنترل قضایی
۱۶۶	۲- اصول کنترل قضایی
۱۶۶	۲-۱- اصل قانونیت
۱۶۶	۲-۲- اصل انصاف رویه ای
۱۶۷	۲-۳- اصل عقلانیت
۱۶۹	فصل سوم: تضمینات استقلال قضات و دادرسی عادلانه
۱۷۰	مبحث اول: تضمینات عام حقوقی
۱۷۰	۱- حاکمیت قانون
۱۷۱	۲- حقانیت و شریعت تازین
۱۷۴	۳- کلیت و غیر شخص بودن قانون
۱۷۶	مبحث دوم: مصونیت قضات
۱۷۷	بند اول: اصل منع عزل قضات
۱۷۹	۱- تخلفات و تقصیرات انتظامی و ناشی
۱۸۱	۲- جرائم عمومی
۱۸۲	۳- عدم صلاحیت امر قضا
۱۸۶	بند دوم: منع انتقال و تغییر قضات
۱۸۷	بند سوم: نقل و انتقال دوره‌های قضات
۱۸۹	مبحث سوم: مسئولیت مدنی قضات
۱۹۰	۱- تقصیر قاضی
۱۹۱	۲- اشتباه قاضی
۱۹۲	۳- لزوم جبران ضرر مادی و معنوی
۱۹۳	۴- مرجع رسیدگی به تقصیر و اشتباه قاضی
۱۹۴	۵- جبران خسارت ناشی از بازداشت افراد بی‌گناه
۱۹۹	نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۲۰۴	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

اگر بنا به اقتضای طبیعت، بشر به زندگی اجتماعی با همتایان خود تمایل دارد، دوام و بقاء این زندگی می‌طلبد که کرامت و برابری این افراد در تقابل با یکدیگر یا با جامعه و حاکمیت، حفظ شود و حقوق و منافع یکی بر حقوق و منافع دیگری برتری نیابد. لازمه حفظ و رعایت این امر است برابری، اعطای حقوق و تکالیف یکسان و برخورد بدون تبعیض با این حد و کثرت. و الا نابرابری و نقض کرامت در این زمینه، خود منشأ بی‌نظمی خواهد بود. این حمایت یکسان در زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی لازم و ضروری است. از جمله این زمینه‌ها که با حقوق و آزادی‌های فردی رابطه تنگاتنگی دارد قلمرو دادرسی است. بخشی از امنیت لازم برای زندگی اجتماعی، بعد قضایی دارد. با تأمین امنیت قضایی افراد، آنان دیرتر جهت ویران به فرآیند قضایی و اینکه ممکن است در این فرآیند حسب مورد حقوق آنان تصییع گردد، بیم نخواهند داشت. علاوه بر اینکه قانون با تعیین معیارها و ضوابط ثابت، برای همگان در برابر یکدیگر ایجاد حق و تکلیف می‌کند، تشکیلاتی با ساختار بی‌طرفانه لازم است که از یک طرف افرادی را که با تخطی از این معیارها به حقوق دیگران صدمه زده، تعقیب و مجازات نماید، و از طرف دیگر مانع گردد که هر ادعایی علیه فرد، اسباب زحمت او را فراهم سازد تا چه رسد که به مجازات او بینجامد. اگر عدالت کیفری اقتضای تعقیب و مجازات مجرمان را دارد، همان طور اقتضای برائت افرادی را دارد که چه بسا به طور ناروا مورد اتهام قرار می‌گیرند. بدین ترتیب دستگاه عدالت کیفری وظیفه دو جانبه دارد یعنی هم باید ملجأ ستم‌دیدگان و هم مأمّن متهمان باشد.

یکی از ممیزات دستگاه قضایی نسبت به سایر دستگاه‌های عمومی این است که معمولاً نیمی از مراجعه‌کنندگان به آن، از سرنوشت نهایی خود ناراضی‌اند و نمی‌توان رضایت همه مراجعه‌کنندگان را جلب کرد. ولی چون این وضعیت، طبیعی و هماهنگ با رسالت دستگاه قضا و بنا به اقتضای دادرسی است، مطلوب و شایسته تقدیر است به شرط اینکه سرنوشت مزبور با عدالت منطبق باشد. کارکرد مهم دستگاه قضایی از دو نیاز مرتبط

به هم ناشی می‌شود: اول اینکه ما در یک جامعه مدنی می‌خواهیم که برخی از روابطمان با یکدیگر و با دولتمان از طریق قوانین تعریف شده‌ای تنظیم شود که حقوق و وظایف دو طرف را تعیین نماید و دوم اینکه، هنگامی که اختلافات درباره این وظایف و حقوق قانونی بالا می‌گیرد، برای حل و فصل آن‌ها نیازمند به داوری شخص ثالثی هستیم که مورد قبول دو طرف باشد.

دادرسی عادلانه، مجموعه‌ای از حقوق و تأمینات مربوط به اجرای مناسب عدالت و حقی از حقوق مسلم شهروندان جامعه است. این حق در اسناد بین‌المللی و قوانین اساسی و داخلی کشورهای بسیاری مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. رعایت اصول دادرسی عادلانه به هیچ وجه به معنی ارفاق به کسی نیست، بلکه رعایت این اصول در رسیدگی‌ها موجب می‌شود در برخورد با اصحاب دعوا انسانیت افراد فراموش نشده و عدالت و انصاف در حق آنان رعایت شود. حمایت این حق نشانگر آن است که جامعه به آن حد از عقلانیت رسیده که می‌خواهد از استهانه، سوءاستفاده و غرض‌ورزی جلوگیری کند.

برخلاف آن چه تصور است، دادرسی عادلانه تضمین حقوق دفاعی متهم نیست، بلکه دادرسی عادلانه در تمامی موارد، بی‌حق خود، به دنبال حفظ و حمایت از حقوق و آزادی‌های تمامی افرادی است که به نوعی در فرایند دادرسی سهیم هستند. حفاظت از این حقوق نیز نه تنها در جلسه دادرسی ضروری است، بلکه امری عام است که همه‌ی مباحث مربوط به تشکیلات دادگستری، جلسه دادرسی، صدور حکم، تضمینات بعد از حکم و اجرای حکم را شامل می‌شود.

با توجه به مطالب فوق و با در نظر گرفتن اینکه از یک سو مفهوم دادرسی عادلانه ابتدا توسط اسناد و معاهدات حقوق بشری به صورت مستقیم، مورد توجه قرار گرفته است و به بیان دیگر منبع آن اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، میهن حقوق مدنی و سیاسی و سایر اسناد حقوق بشری است و از سوی دیگر دادرسی عادلانه تمام مراحل فرآیند رسیدگی کیفری را شامل می‌شود و بر تمام کسانی که در رسیدگی کیفری درگیرند، نظارت می‌کند.

استقلال قضات تحت مفهومی عام‌تر با عنوان استقلال قوه‌ی قضائیه و نهاد دادگستری مطرح می‌شود و یکی از اصول مسلم دادرسی عادلانه است. لازمه‌ی اجرای عدالت این است که قضات و مجریان عدالت بتوانند بدون فشار و اعمال نفوذ به وظایف خود عمل کنند. وجود نظام قضایی کارآمد و شایسته، لازمه‌ی رعایت کرامت انسانی متهمان در رسیدگی به اتهامات آنان است. تشکیلات قضایی کارآمد و شایسته مستلزم رعایت اصولی است تا متهم در سایه آن‌ها بتواند از خود دفاع کند.

دادگستری شایسته آرمان مطلوبی است که با استقرار آن، حقوق دادخواهان احقاق، متجاوزان تنبیه و عدالت و صلح گسترش می‌یابد، نایل شدن به یک دادگستری شایسته موکول به داشتن استقلال قضایی و قضات آن است. یقیناً دادخواهی از جمله حقوق اولیه همه افراد به شمار می‌رود تا افرادی که حقوق، آزادی و امنیتشان به نحوی مورد تجاوز قرار گرفته، برای احیای آن، امکان مراجعه به مراجع صالح را داشته باشند. تامین این حقوق انسانی در کلام خدا و قوانین داخلی بویژه قانون اساسی و اسناد بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است برای مثال خداوند متعال در قرآن کریم آیه ۲۶ سوره ص فرموده است: (یا داوود انا جعلناک خلیفه فی الارض فاحکم بین الناس بالحق...) به همین اعتبار و منزلت که در دین مبین اسلام قاضی از جایگاه و شان والایی برخوردار است و شخصی را برای اعمال نفوذ در تصمیمات او نبوده است از سوی دیگر در اسناد بین‌المللی خصوصاً ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، قسمتی از بند یک ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی همچنین بخشی از بند یک کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به دادرسی عادلانه و استقلال قضات اشاره نموده است اما در عادلانه ترین قانون داخلی یعنی قانون اساسی با در نظر گرفتن اصول ۶۱، ۶۲، ۱۵۶، ۱۶۰، ۱۷۳، ۱۷۴ قانون مذکور با برجسته نمودن موقعیت قوه قضائیه استقلال قضایی قضات نوعی نقش و جایگاه متفاوتی با استقلال عملی سایر دستگاه‌ها قابل شده است. شایان ذکر است استقلال قضایی وقتی حاصل است که در مقام دادرسی صرفاً بر اساس موازین قانونی و دستورات وجدانی خود، به دور از هرگونه نفوذ یا فشار بیرونی، درونی مبادرت به صدور حکم نماید، ناگفته نماند علاوه بر اعلامیه جهانی حقوق بشر در بیان بین‌المللی دادگستری و مصوبه ۱۹۸۵ سازمان ملل متحد به این استقلال و دادرسی عادلانه نیز اشاره شده و مورد تأیید آن سازمان قرار گرفته است حال با توجه به منابع داخلی و بین‌المللی آیا اصل استقلال قضات و دادرسی عادلانه در کشور ما عملاً رعایت می‌شود یا خیر؟ این کتاب به بیان چالش‌ها و موانع یا برجسته نمودن نقاط قوت و ضعف استقلال قضایی دادرسی عادلانه خواهد پرداخت. در ضمن کتاب حاضر پایان نامه نگارنده در مقطع کارشناسی ارشد، تحقیقات پژوهشی و مقالات علمی و تجربیات قضایی بوده که بعد از بیان مقدمه در فصل اول ضمن بیان تعاریف و تاریخچه بحث، به بیان اهداف و اصول استقلال قضایی و دادرسی عادلانه در سه مبحث پرداخته شده و در فصل دوم به بیان تحلیل دادگستری شایسته در دو مبحث دادگاه مستقل و استقلال قضایی و در فصل سوم به تحلیل تضمینات استقلال قضات و دادرسی عادلانه که شامل تضمینات حقوقی، مصونیت و

مسئولیت مدنی قضات در سه میبحث بحث گردیده است و پس از آن ضمن نتیجه‌گیری به بیان پیشنهادات در خصوص موضوع کتاب پرداخته شده است. در پایان بر خود واجب می‌دانم تا از مدیریت محترم انتشارات مجد دکتر سید عباس حسینی نیک که امکان چاپ و نشر این مجموعه را فراهم نموده اند تشکر و قدردانی نمایم.

فیض اله صالحی

تیرماه ۱۳۹۶